

Döredijilik ynsaby

Category: Edebi tankyt, Filosophiýa, Goşgular, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Döredijilik ynsaby

DÖREDIJILIK YNSABY

Hemmelere mälim bolşy ýaly, ýazyja norma, aýlyk tabşyryk, ýyllyk plan berilmeýär. Biziň jemgyýetimizde döredijilik işgäri öz ynsabyna görä işleýär. Her birimizdäki şol ynsap ilki bilen, hemme zatdan öň öz Watanymyzyň graždanynyň ynsabydyr. Şu ýagdaý döredijilik işinde biziň pozisiýamyzy kesgitleýär.

Aslynda pozisiýasyz hem-de prinsipsiz edebiýaty göz öňüne getirmek kyn. Biziň ideologiýa duşmanlarymyz partiýalyk hem-de halkylyk prinsiplerini özüniň hamyrmaýasy edip alan edebiýatymyza myjabat atanlarynda, göýä biziň haýsydyr bir görkezme astynda işleýändigimizi her gezek dillerine çolaýarlar. Elbetde, döredijilik adamsy özünde belli bir ideýa, pikir stimuly bolmasa, durmuşyň "görkezmesine" uýmasa, kemally zat döredip bilmez. Biz ýazyjylar öz jemgyýetimize, halkymyza hyzmat edýäris. Türkmen milli edebiýatynyň taryhyna azda-kände belet adam biziň hudožniklik nazarymyzyň mydama durmuşyň ahlak esasynda gönükdirilendigini, öz hakykatymyzyň nurana taraplary bilen bir wagtyň özünde onuň ýetmezçilikli tarapyndan-da hiç haçan sowa geçmändigimizi görüp biler. Edebiýatyň partiýalylygyny we halkylygyny şol edebiýatyň beýik adamkärçiligi diýip hasap etmäge biziň hakymyz bar, biz öz eserlerimiziň adamkärçilikli bolmagyna ýardam edýändigini duýýarys, şeýle belent işe hyzmat edýändigimiz özümizde kanagatlanma duýgusyny döredýär.

Biziň edebiýatymyzyň daşary ýurtly duşmanlary "azat" döredijilik hakynda agyz dolduryp gürlänlerinde, "Düýe öz boýnunyň egriligini bilmez" diýen türkmen nakyly hakydaña gelýär. Olar "döredijilik azatlygy" diýýän sözleriniň aňyrsynda köplenç halatlarda ahlaksyzlygy ündeýän, okyjylary

ruhuboşluga iterýän gözçykgynç pornografiýa, ýürege düşgünç bikeşpik, bihaýalyk, garaz adamkärçilige sygmaýan wejeralyklaryň baslygyp ýatandugy okyjylar hem-de tomaşaçylar dünýäsine giňden mälimdir. Eýsem şeýle edebiýat hem wagşylygy, melgunlygy ündemek bilen, nähilidir bir filosofiýa hyzmat etmeýärmä näme? Adamlara azgynlygy, göwnüçökgünligi ündeýän ýazyjysumaklar, olary apalaýan tankytçylar goý özleriňi syýasatdan üzňe hasaplamasynlar, olar adamlary hakyky ynsanlyk kämilligine ýetirmejek bolup pelesañ urýarlar.

Buržuaz jemgyýetde döredijilik işgärleriniň "azatlygy", olara döredilýän şertler barada W.I.Leniniň "Partiýa guramasy we partiýalaýyn edebiýat" diýen makalasynda aýdyşyndan jaýdar aýtmak mümkin däl:

"Puluň hökümdarlygyna esaslandyrylan jemgyýetde, zähmetkeşler köpçüliginiň gedaýlyk çekýän we sähelçe sanly baýlaryň mugthorluk edýän jemgyýetinde real hem-de hakyky "azatlyk" bolup bilmez... Buržuaz ýazyjynyň, hudožnigiň, aktrisanyň azatlygy pul haltasyna, pula satylmaklyga, özüni ekletmeklige diňe perdelenen (ýa-da ikiýüzlülük bilen perdelenýän) ýapjalykdyr".

(Eserler, 10-njy tom, 34-35-nji sah.).

Buržuaz jemgyýetde ýagdaý şu gün hem şeýle. Kapitalizm bolmajak nogsany dörettdi: onuň jemgyýetçilik gatnaşyklary sosial hem medeni progresiň esasy maksadynyň şahsyýeti, onuň ukypalaryny ösdürmäge gapma-garşy bolmagyny dörettdi. Şoňa görä döredijilik "azatlygy" olarda ilatyň aglaba köplüginde hususyýetçi açgözler, egoistler terbiýelemek azatlygydyr.

Gowy zat bolsa biz öwrenmegi hiç haçan özümize kiçilik bilmändik. Biz dünýä edebiýatynyň iň gowy nusgalaryndan öwrendik we öwrenýäris. Şoňa görä-de buržuaz jemgyýetde ýaşap, durmuş hakykatyny öz bolşunda, real suratlandyrylan ýazyjylaryň gazanan çeperçilik üstünliklerine biz uly hormat goýýarys. Sebäbi, ajaýyp, arassa, adamkärçilikli sungat eserleri tutuş adamzada degişli ruhy hazynadyr.

Öz nobatynda köp milletli sowet edebiýatynyň görnükli

wekilleri Berdi Kerbabaýewiň, Muhtar Auezowyň, Resul Gamzatowyň, Çingiz Aýtmatowyň, E.Meželaýtisiň, M.Rylskiniň, Mirzo Tursunzadäniň we başgalaryň kitaplarynyň dünýäniň kän dillerinde ürch edip okalýandygy bizi guwandyrýr. Sebäbi şol kitaplarda ynsan mertebesi belende göterilýär, ýönekeý ynsan şöhratlandyrylýar.

Biziň "tankytçylarymyzyň" gepine ynansaň, hamana bizde temada, kimiň näme ýazmalydygy-da salgy berilýärmiş, biz öz işimizde haýsydyr bir berilýän görkezmeden çykyp bilmeýärmişik, bardy-geldi şol görkezmä eýermesek, bizi yzarlap başlaýarmyş. Muňa näme diýersiň?!

Men elli ýaşymyň gylla ýaryny edebi döredijilige bagyşladym. Emma çärýek asyryň dowamynda öz döredijilik planlarymy görkezme esasynda düzen wagtym ýadyma düşenok. Öz döredijilik ýolumy 50-nji ýyllaryň ortalarynda Türkmenistanyň günorta çöllüginde başlanan Garagum kanalyňyň gurluşygyndan başladym. Adalatyň hatyrasyna bir hakykaty aýtmak zerur – biziň tebsiräp ýatan topragymyzy Amyderýanyň bol suwy bilen üpjün etmek şol gurluşyk, dogrudan-da, partiýamyzyň we hökümetimiziň karary, syýasy garşydaşlarymyzyň diki bilen aýdanyňda, görkezme esasynda başlandy. Bu dogry. Emma şol döwürde ýaş şahyr bolan maňa Garagum kanalyňyň gurluşygyndan eser ýazmaly diýip hiç kim görkezme bermändi. Çöl bilen başa-baş göreşe çykan şol merdana adamlar hakynda kitap ýazmaga Garagumuň göwsünde önüp-ösen, çagalygyny geçiren, damja suwuň gadyr-gymmatyna juda ir düşünen meni – çarwa ogluny öz ynsabym mejbur etdi. Başgaça bolup-da biljek dälidi. Men gurak sähramyza suw getirýän gahrymanlara bol suwy asyrlar boýy arzuw edip gelen atababalarymyzyň adyndan hem-de özümiň we geljek nesilleriň adyndan minnetdarlygy çeper söz arkaly beýan etmegi ogullyk borjum hasap etdim.

Hakyky progressiw medeniýeti ösdürmek üçin döredijilik azatlygy zerur. Has dogrusyny aýtsaň, munuň özi medeniýeti ösdürmegiň esasy şerti hem. Muny biziň jemgyýetimiz, halkymyz, partiýamyz ykrar edýär. Hut şuňa görä-de biziň Konstitusiýamyzda raýatlaryň tehniki we çeper döredijilik azatlygy kanuny esasda kepillendirilýär.

Sosialistik realizm hakykaty dogruçyk hem-de şahyrana beýan etmäge doly mümkinçilik berýär. "Gyzgyn sähra" poemasyňy ýa-da "Sormowo-27" ("Göreş meýdany") powestini okap her bir adam şol eserleriň gahrymanlarynyň we personažlarynyň uçdantutma "ak guş" däldiklerini gowy bilýändir. Olarda položitel obrazlar bilen birlikde otrisatel tipler hem bar. Maňa bu hakda-da görkezme beren ýok. Emma men sosialistik realizmiň durmuş hakykatyny ýuwmarlaman, ony öz bolşunda çeper hakykata öwürmegi talap edýändigine düşüňärim. Hakykatdan uzakda durmuş wakalary owadanlanyp görkezilen eserleriň okyjyny özüne çekip, ony ynandyryp bilmejekdigi hemmä belli hakykat ahyryn. Ol hiç haçan sözüň doly manysyndaky çeper eseriň derejesine ýetip bilmez. Bu ähli sowet ýazyjylarynyň, şol sanda meniň hem ynanjym. Ynanjyň garşysyna gitmek gürrüňsiz gabahatçylygyň üstünden elter. Meniň ýaşuly kärdeşlerimiň biriniň jaýdar belleýşi ýaly, biziň ýaramaz ýazmakdan başga ähli hukuklarymyz bar. Ýaramaz, gowşak eserleri bolsa (gynansak-da, beýle eserler hem bar) başga hiç kim däl-de, ilki bilen öz köp sanly okyjylarymyz ýazgarýar. Düşünjeli, estetiki taýdan ösen, dannawly okyjylary biz iň ýokary sudýamyz hasaplaýarys.

Hawa, biz kitaplarymyzyň goruny halk durmuşyndan susup alýarys. Emma hut şu ýagdaý hem biziň edebiýatymyza hem-de ony döredýänlere myjabat atýanlara ýaramayan bolarly, olar biziň il arasyna çykmagymyzy-da, halk bilen üznüksiz aragatnaşyk etmekde durmuşa ornaşdyrýan täze peýdaly formalarymyzy-da nähilidir bir görkezme bilen baglanyşdyrmaga synanyşýarlar. Mysal üçin, doganlyk sowet respublikalarynyň arasynda geçirilýän, däbe öwrülen edebiýat günlerine hem şübheli garamaga endik edipdirler.

Mundan iki-üç ýyl ozal sowet edebiýatynyň Azerbaýjan SSR-inde geçirilen günlerine gatnaşmak maňa miýesser boldy. Bu edebi baýramçylyga daşary ýurtlardan hem esli myhman gelen eken. Iň bolmanda, ýer-ýurt görmegiň, täsir toplamagyň, ol ýa-da beýleki halkyň taryhy, medeniýeti, döp-dessury bilen tanyş bolmagyň ýazyjy üçin diňe bir peýdaly hem däl-de, eýsem zeruryýetdigini, tebigy islegidigini akyllý-başly hiç bir adam inkär etmese gerek. Biziň doganlyk baryş-gelişlerimizi, milli

edebiýatlaryň özara baýlaşmagyna eltýän şu ajaýyp edebi dábimizi myjabatçylar goý "görkezme esasynda geçirilýän çäre" hasap edibersinler, özlери öz toslamalaryna ynanýan bolsalar, goý ynanybersinler. Emma beýle asylly däplerden biziň asla ýüz öwürmekçi däldigimize-de goý ynansynlar.

Bir gezek men Daşhowuz etrapynda ady dile düşen goja bagbanyňka bardym, ol gowy adam häzir dünýäde ýok, ýöne dirikä öziüne ajaýyp ýadygärlik galdyrdy, onuň ýetişdiren çarbagy henizem uly ýoluň ýakasynda seleňläp görünýär. Şol uly bagyň ýeri ozal boş ýatan şorluk eken. Gazak aga şol boşlugy çarbaglyga öwürüpdür, ýaşy çene baran goja daýhana şol ýerde bag ýetişdirmäge hiç kimiň görkezme bermändigini, elbetde, düşnükliidir.

Halajyň Pelwert obasynyň günbatar tarapyndaky çägelikde, uly ýoluň ýakasynda hem uly bir bag bar. Bagyň ortasynda bolsa sowuk suwly guýy bar. Guýyny gazanam, şol guýynyň suwundan nahal suwaryp, bag ýetişdirenem Begmyrat aga. Biziň myjabatçylarymyza bu ýagdaý düşünmek hem juda kyn düşse gerek. Sebäbi goja daýhan uly ýoluň ýakasyndaky şol guýyny, şol bagy özi üçin däl-de, ýolagçylar sowuk suwuň başynda dem-dynç alsynlar diýip edipdir. Gazak agany ýa-da Begmyrat agany görmek üçin, olar bilen gürrüňleşmek üçin biz olaryň ýanyna gitmäge mydama taýyn, şol ajaýyp zamandaşlarymyza bagyşlap, gazet-žurnallarda ençeme oçerkler, goşgular çap edildi. Sebäbi adamkärçilikli sungatyň nazary mydama ideala tarap gönükdirilendir. Ýokarda ady agzalan goja bagbanlarda biz öz idealymyzy görýäris. Şolaryň obrazyny döretmek üçin, zähmetini şöhratlandyrmak üçin bolsa biz hiç hili görkezmä garaşyp durmaýarys.

Meniň goşgularymyň birinde şeýle setirler bar:

Akar suwsuz Garagumuň göwsünde
Goşuldym men iň ullakan akyma.

Eýýäm häzirki nesil üçin bu setirleriň birneme düşnüksiz bolup görünmegi mümkin. Sebäbi, Aşgabatdan 100 kilometr demirgazyga, merkezi Garaguma, meniň önüp-ösen ýerlerime häzir Amyderýanyň

şepagatly suwy bardy. Uly diametrli ägirt turbalar arkaly çekilýän sowma kanal demirgazyga, çölüň jümmüşindäki Ýerbende ýetip barýar. Ýöne men taryhy faktdan ugur alyp, bu setirleri ýazypdym: meniň ata-babalarym öz ömürlerini çarwaçylyk bilen meşgul bolup geçiren adamlar. Çopan taýagyny olar ellerinden düşürmändirler. Sowet häkimiýeti bolmadyk bolsa, çopan taýagyny meniňem olardan miras alyp galmalydygyna men gowy düşüňärim. Garagumda biziň "Daşly" guýymyzda çarwalaryň üýşüp kolhoz gurany meniň ýadyma ýakymly düýä ýaly bolup düşýär. Kolhozyň ady hem "Birleşikdi". Onsoň şol ýerde mekdep açdylar. Biz hem şol mekdepde okap başladyk. Şol mekdepde okanlaryň biri meniň obadaşym Rejep Baýramowyň soňky ykbaly barada aýtsam, biziň edebiýatymyzyň töhmetçileri ynanarmyka beri? Hawa, çarwa ogly Rejep Baýramowy indi ýurdumyzyň ylmy jemgyýetçiligi gowy tanaýar. Ol tehniky ylymlaryň doktory, respublikamyzda Ylymlar akademiýasynyň habarçy çleni, professor. Ol Gün energiýasyny halk hojalygyna hyzmat etdirýän görnükli specialistleriň biri.

Men bolsa ýaşlykdan edebiýaty söýdüm. Gumlularyň durmuşyndan ýazan romanym üçin Türkmenistanyň iň ýokary edebi baýragynyň – beýik klassygymyz Magtumguly adyndaky Döwlet baýragynyň laureaty diýen ada mynasyp boldum. Bu durmuş faktlary akar suwsuz Garagumuň göwsünde biziň iň ullaýan akyma goşulandygymyz baradaky setirleriň asla howaýy dälidigine güwä geçýär.

Sowet ýazyjysy bolan biz öz professional kärimiziň tebigaty boýunça aslynda özümizi jemgyýetçilik işgäri hasaplamaga endik edipdiris. Şu ýagdaýyň özi ilki bilen biziň graždanlyk pozisiýamyz hem-de borjumyz bilen baglydyr. Emma diňe sowet ýazyjysy däl, eýsem-de özüni dünýä beren halka hormat goýýan her bir ýazyjy özüni halkdan, jemgyýetden üzňe duýup bilmez diýip men pikir edýärim. Gündogar poeziýamyzda klassyky pälwanlarynyň, şol sanda Nowaýynynyň, Magtymguly Pyragynyň biziň günlerimize gelip ýeten ölmez-ýitmez şygrylary zamanynyň hem-de halkyň ar-namysyna, gülküsine hem-de agysyna, söýgüsine hem-de hesretine eýlenendir. Şu görnüşin hakykata garamazdan, garaz bize myjbat etmäge dili öwrenen daşary ýurtly

tankytçylarymyz bize jemgyýetçilik işlerine işeňňir gatnaşýanlygymyz üçin-de dil ýetirmäge synanyşýarlar. Olaryň pikirçe, jemgyýetçilik işi edebiýaty döretmäge päsgel berýärmiş. Ol jenaplar biz hakda gör nähili "alada" edýärler?! Emma meb jemgyýetçilik işini artykmaç ýük hasap edýän hiç bir kärdeşime gabat gelmedim. Meniň özüm hem jemgyýetçilik işleriniň ençemesini başardygymdan höwes bilen ýerine ýetirip gelýärim. Respublikanyň Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň çleni hökmünde geçirilýän köp sanly çärelere gatnaşmak ýa-da "Sowet edebiýaty" žurnalynyň redaksion kollegiýasynyň çleni hökmünde redaksiýa kömek etmek, ýa bolmasa, döredijilik soýuzymyzyň medeni-şeflik komissiýasyna ýolbaşçylyk etmek, çeper edebiýaty propogandirlemek baradaky býuronyň işine ýardam etmek, elbetde, meniň belli bir wagtymy alýar. Emma bu zatlary "sen etmeli" diýip zoraýakdan boýnuma dakýan ýok. Şeýle etmäge seni graždanlyk borjuň, edebi ynsabyň mejbur edýär. Onsomam jemgyýetden üzňe ýazyjyny meniň özüm-ä hakyky ýazyjy hasaplap biljek däl. Gaýta şu hili jemgyýetçilik işleri bolup geçýän wakalardan habardar bolmaga, köp taraply durmuşymyza has içgin aralaşmaga gös-göni kömek hem berýär ahyry! Aslynda, jemgyýetçilik borjy ýa-da jemgyýetçilik işeňňirligi diýen sözleriň manysyna bize myjabat atýanlaryň dogry düşünjekdigime meniň ynamym ýok, sebäbi ajaýyp sypatlar sowet adamynyň tebigatyndan gelip çykýar ahyry.

Her niçik-de bolsa sowet ýazyjysynyň "döredijilik azatlygynyň çäklendirilýändigini" hakynda olaryň çyna berimsiz ýalan sözleri bize täsir etmän duranok. Sebäbi özümüz barada kesekiniň "alada" edýändigini, nebsini agyrdýandygyny görmek bjzj biperwaý ýagdaýda goýanok... Biziň olara haýpymyz gelýär. Dogrudan-da haýp!

Biz "döredijik azatlygy" diýen söze perdelenip, nämäniň göz önünde tutulýandygyna gowy düşünýäris. Hawa, biziň ýazan, ýazjak zatlarymuz barada geňeşýän bir maslahatçymyz bar, ol hem özümiziň çep gursagymyzda urýan ýüregimiz, ynsabymyz. Ynsapdan çykmak bolsa biziň illerde gowy görülýän zat däl. Ýüregimizem, ynsabymyzam bize bir zat salgy berýär ~ halk üçin ýazmaly, adalatly ýazmaly.

Berdinazar HUDAÝNAZAROW.

Edebi tankyt